భారతితో నా అనుబంధం

డాక్టర్ తిరుమల రామచంద్ర

ప్రాతస్మరణీయులు శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు స్థాపించిన సాహిత్య మాస పత్రిక భారతిని, ఆ పత్రిక చేసిన సేవను తలచుకొన్నప్పుడు నాకు సకల విద్యాధిదేవత అయిన సరస్వతీదేవి సాక్షాత్కరిస్తుంది. ఒక విశ్వ విజ్ఞాన సర్వస్వం పుటలను అల్లారుస్తూ ముందు పరచుకుంటుంది. ముక్తా మరకత శంఖాదిమండితమైన మహాసాగరం గర్జిస్తూ, తరంగ హస్తాలతో ఆహ్వానిస్తూ ఎదురు వస్తుంది; ఫలపుష్ప శోభితమయిన మహారసాలం ఉవ్విళ్లూరిస్తూ కళ్ళెదుట నిలుస్తుంది.

భారతి పత్రికలో రచన ప్రచురితమయితే ఏనుగును ఎక్కినంతగా, గౌరవ డాక్టరేట్ బిరుదం లభించినంతగా మురిసి పోయే కాలమది. అలాటి బంగారు కాలంలో నాకు భారతితో పరిచయమయింది. నేను మైలాపూర్ సంస్కృత కళాశాలలో విద్యార్థిగా ఉన్నప్పుడు భారతి కార్యాలయానికి వెళ్లేవాడిని. భారతి కార్యాలయం ఉన్న తంబుచెట్టివీధిలో అడుగుపెట్టడమే మహాభాగ్యంగా, భారతి కార్యాలయంలో ప్రవేశించటమే భారతిదేవి గర్భాలయంలో ప్రవేశించినంత మహాపుణ్యంగా భావించేవాడిని.

అప్పటి భారతి సంపాదకులు గన్నవరం సుబ్బరామయ్యగారూ, నాకు తిరుపతి సంస్కృత కళాశాలలో ఉపాధ్యాయులుగా ఉండి, భారతిలో ఉప - సంపాదకులుగా చేరిన తిరుమల వేంకటరంగాచార్యులుగారూ నన్ను ప్రేమతో చూచేవారు. సుబ్బరామయ్యగారయితే, తమ సహజ ఛలోక్తులతో "క్షీరకంఠో బాలం" - అని నన్ను వచ్చిన వారికి పరిచయం చేసేవారు.

ఆంధ్రపత్రిక కార్యాలయం, భారతి కార్యాలయం ఆగంతుకులయిన పండితులతో, రాజనీతిజ్ఞులతో మైలాపూర్ కపాలేశ్వరస్వామి దేవాలయం అరవత్తు మువ్వర్ జాతరలాగ ఉండేవి.

భారతిలో వ్యాసాలు వ్రాయమని, పుస్తక సమీక్షలు చేయమని సుబ్బరామయ్యగారు ప్రోత్సహించేవారు; నేను ఏదైనా వ్రాస్తే, చదివి చూచి "నీ వ్రాత, ఆలోచన మరికొంత పక్వం కావాలి" అనేవారు; ప్రచురించేవారుకారు. సుబ్బరామయ్యగారు మహామేధావి, బహుభాషావేత్త, చిన్న చిన్న మాటలతో మల్లెలు కురిపిస్తున్న శైలిలో వ్రాసేవారు. భారతికి వచ్చే రచనలను అవి ఎంత పేరుమోసిన వారవయినా సరే వారి ఎదుటే దిద్ది మెరుగులు తెచ్చేవారు. నేడు గొప్ప రచయితలుగా, కవులుగా, కథకులుగా, నవలాకర్తలుగా పేరుపొంది తలపండినవారు చాలామంది ఆయన పరిష్కృత శేషులే.

ఆ విధంగా భారతిలో ప్రచురితమైన నా మొదటి వ్యాసం "ఆంధ్రచ్ఛందో విశేషములు" ఇది 1935 సెప్టెంబర్ సంచికలో ప్రచురితమయింది. నా రెండవ వ్యాసం "ఎసగు-పొసగు" ఇది 1935 డిసెంబర్ నెలలో పడింది. వీటికి పారితోషికం చెరిపది రూపాయలని గుర్తు. పది రూపాయలంటే ఆ కాలంలో ఇద్దరు ముగ్గురు పిల్లలున్న భార్యా భర్తల నెల భోజనం.

నా వ్యాసం భారతిలో ప్రచురితమయిన దానికంటె రావు సాహెబ్, వ్యవహార భాషా ప్రస్థానాచార్యులు గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు గురువర్యులు వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారియింట

ఆ సెప్టెంబర్‌లోనే జరిగిన సమావేశంలో ప్రశంసించినందుకు కనకాభిషిక్తుణ్ణయినట్లు మురిసిపోయాను. "ఎవరండీ ఈ పండితుడు టి. రామచంద్రాచార్యుడు? ఈ నెల భారతిలో చూశారా? బాగా వ్రాశాడు. నా భావాలకు చాల దగ్గరగా ఉందండీ వ్యాసం" అన్నారు రామమూర్తి పంతులుగారు ప్రభాకరులతో. ఆయన చిరునవ్వుతో నా వైపు చూపించారు. "అరే! ఇంతకుర్రవాడా? ఎవరో వెంట్రుకలు నరసినవారనుకున్నానుసుమండీ! "అన్నారు పంతులుగారు. అప్పుడు నాలో కలిగిన భావ శబలత మాటలతో చెప్పలేను. ఒకవైపు సంతోషం, మరొకవైపు వినయం, వేరొకవైపు పొగడ్త విందామనే ఉత్కంఠ, ఇంకొకవైపు ఈ ఒక్కవ్యాసానికే ఇంత మిడిసిపాటా అని విన్నవారు అంటారేమోనని భయసంకోచాలు.... ఇలా.

కాని సుబ్బరామయ్యగారు మాత్రం నా వ్యాసానికి అంతగా స్పందించలేదు "నీవు ఇంకా చిన్న వాడివి. పైకి రావలసినవాడివి. ఈ పండిత వృషభుల కుమ్ములాటలో వేగకావద్దు. నీవు సొంతంగా ఆలోచించు, పరిశోధించు, నీ అభిప్రాయాలు వ్రాయి" అని ఉపదేశించారు.

1935 తర్వాత నేను గ్రామైకరాత్రంగా దేశమంతా తిరుగుతూ ద్విత్రి మాసైకోద్యోగంగా జీవిస్తూ 1947కి మద్రాసుకు తిరిగి వచ్చాను. ఆంధ్రప్రభ దినపత్రికలో చేరాను. ఒక పత్రికలో పని చేస్తున్న ఉద్యోగి ఆ పత్రికకే రచనలు చేయడం పెద్ద మనుష్యుల ఒప్పందం. భారతికి అప్పుడప్పుడు వ్రాసినా ఎక్కువగా ఆంధ్రప్రభ ఆదివారం సారస్వతానుబంధంలోనే వ్రాసేవాడిని. ఆ విధంగా భారతిలో ప్రచురితమయిన నా తొలి పరిశోధన వ్యాసం "ఆంధ్రసాహిత్యంలో స్త్రీ పర్యాయపదాలు". ఇది 1947 జూన్ సంచికలో ప్రచురితమయింది. అడపాదడపా భారతికి వివిధ విషయాలపై వ్యాసాలు వ్రాసేవాడిని.

నేను 1959లో ఆంధ్రప్రభ సంపాదకులతో కలిగిన అభిప్రాయభేదంతో సంపాదకవర్గం నౌకరీమానుకుని కొన్నాళ్లు నిరుద్యోగిగా ఉన్నాను. మద్రాసువంటి మహానగరంలో నావంటివాడు నిరుద్యోగిగా ఎన్నాళ్లు బతకగలడు? ఆంధ్రపత్రికలో చేరుదామనుకున్నాను. సరాసరి ప్రయత్నం చేయడానికి సంకోచించాను. ఆంధ్రపత్రిక యజమానులకు పరిచితులైన వారి ద్వారా ప్రయత్నించడం ఉచితమని తోచింది. కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు నాకు తెలుసు. "అబ్బాయ్! నీకు సాహాయ్యం ఏమైనా కావలస్తే నన్నడుగు. తంబుచెట్టి వీథిలోని మా కార్యాలయానికిరా "అని వారు నాకు 1934లో బ్లాంక్ చెక్కు ఇచ్చారు. కాని, పాతికేళ్లు గడిచిపోయాయి. పంతులుగారు 1938లో శివైక్యం చెందిన పిదప ఆంధ్రపత్రిక కార్యాలయంలో ఎన్నో మార్పులు వచ్చాయి. 1938లోనే సుబ్బరామయ్యగారు రాజీనామా చేశారు. అప్పుడు నాకు తటాలున ఒక ఆలోచన తట్టింది. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారంలో మల్లంపల్లి శరభయ్యగారనే వారు తెలుగు పండితులు. ఆయన సంస్కృతాంధ్రాలలో గొప్ప పండితుడు, కవి. ఆయన ఆంధ్రపత్రిక సంపాదకులు శంభుప్రసాద్‌గారికి పరిచితులని విన్నాను. ఆయన ద్వారా ప్రయత్నించాలనుకుని, ఆయనను సాహాయ్యం చేయమని కోరాను. ఆయన ప్రయత్నిస్తానన్నారు. ఇదేదో ఉపచారవాక్యంగా కాక, నిజంగానే ప్రయత్నించారు. ఆయన సాయ్యంతో ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయంలో చేరాను.

శంభుప్రసాద్‌గారు నన్నుచూచి, "భారతిని చూస్తుండండి" అన్నారు. నాకు ఆశ్చర్యం, భయం, ఆనందం ఒక్కుమ్మడిగా కలిగాయి. భారతిని ఏమిటి? నేను-చూడడం ఏమిటి? - అని ఆశ్చర్యం కలిగింది. భారతిలో రచనలు పడడమే ఓ అకాడెమీ బహుమతిగా ఉన్నకాలంలో నాబోటి అల్పజ్ఞుడు భారతిని నిర్వహించడమా? ఆశ్చర్యంకాక మరేమిటి? ఇంతబరువును మోయగలనా? యజమానుల దృష్టినుంచి పడిపోతానేమో! అని భయం. ఆంధ్రదేశంలోని ప్రతి

పత్రికా రచయితా కోరుకొనే గొప్ప అదృష్టం - ఒక గొప్ప సాహిత్య మాసపత్రికలో పనిచేయడం మాత్రమే కాక, దానికి ఇన్‌చార్జి ఎడిటర్‌గా పనిచేసే అదృష్టం - అయాచితంగా లభించిందన్న ఆనందం!

శివలెంక శంభుప్రసాద్‌గారు గొప్ప మనస్వి. శాంతినికేతనంలో ఎన్నో ఏళ్ళుండి రాజనీత్యాది శాస్త్రాలు క్షుణ్ణంగా అధ్యయనం చేసినవారు. మంచి అభిరుచులు గలవారు. పదునైన వ్యంగ్యంతో ఆయన వ్రాసిన కొన్ని `తెలుగు వెలుగు'లు మరొకరు వ్రాయలేరని నా విశ్వాసం. నన్నెప్పుడూ ఆయన ఉద్యోగిగా చూడలేదు. నెలకొకసారి సంపాదకులతో సమావేశం జరిపి పత్రికల బాగోగులు పరిశీలించేవారు.

నేను భారతిలో చేరిననాడే ఆయనతో భారతి విషయంలో నా అభిప్రాయాలు తెలిపాను. నేను కొన్ని శీర్షికలు నిర్వహిస్తానని, వందపుటల పత్రికలో కనీసం మూడోవంతు రచనలు కార్యాలయంలో పనిచేసేవారే వ్రాయాలని, రచనలు ప్రచురణకు ఎంపిక చేసిన వెంటనే రచయితకు ప్రతిఫలం పంపాలని, భారతికి పూర్వపు స్థాయి రావడానికి అన్ని సాహిత్య వర్గాలనూ ప్రోత్సహించాలని, పుస్తక సమీక్షల గుణం, గణం పెంచాలని, ``కలగూర గంపలో" వివిధ భాషల సాహిత్య పత్రికలలో ప్రచురితమయ్యే విషయాల సంగ్రహం ఆకరంతోపాటు ఉండాలని, ఏ సాహిత్య ప్రస్థానం పట్ల రాగద్వేషాలు ఉండరాదని- ఇంకా ఏవేవో రాశాను. ఆయన నా బారిశత్వం సహించి తలపంకించి, సంస్థ విధానాలకు భంగకరంగాని ఏ రచనలయినా ఉండవచ్చునని, భారతికి ఏ రచయిత ఎడలా కోపతాపాలు లేవని స్పష్టపరచారు.

నేను ఉడతా భక్తిగా సాహిత్యసేవ చేయడానికి భారతి ఎంతో అవకాశమిచ్చింది. శంభుప్రసాద్‌గారి సతీమణి శ్రీమతి కామాక్షమ్మగారు భారతిని ప్రత్యేక శ్రద్ధతో చూచేవారు. ఆమె ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని గొప్ప విదుషీమణులలో అగ్రగణ్యురాలు. చిన్ననాడు నాగేశ్వరరావుపంతులు గారు ఆమెను విషయానికి ఒక ఉపాధ్యాయుణ్ని నియమించి, ఇంటనే విద్యావతినిగా చేశారు. ఆ విధంగా ఆమె సంస్కృతాంధ్రాంగ్లాది సాహిత్యాలలోను, సంస్కృతి చరిత్రలలోను గొప్ప వైదుష్యం సంపాదించారు. ఆమె అప్పుడప్పుడు ఫలానా విషయంపై చర్చ ప్రారంభిస్తే ఎలా ఉంటుంది? ఇది వ్రాస్తే బాగుంటుంది, దీనిని గురించి ఆలోచించండి- అని సూచనలిచ్చేవారు. ఆ విధంగా నేను ఎన్నో వ్యాసాలు వ్రాశాను- మౌలికమైనవి.

నేను భారతిలో 'సాహితీసుగతుని స్వగతం"అనే శీర్షిక కింద వరుసగా వివిధ విషయాలపై వ్రాశాను. 'మనవి మాటలు' అనే శీర్షికతో ఒకే ఒక పుట వ్యాసం వ్రాసేవాడిని. కలగూర గంపలో వివిధ విషయాలు సేకరించడానికి ఎప్పుడూ కన్నెమరా లైబ్రరీ, మద్రాసు యూనివర్శిటీ లైబ్రరీ, అడయార్ లైబ్రరీలకు పరుగులు తీసేవాడిని. రామచంద్ర అనేపేరుతోపాటుతి.రా., రా.చ, చంద్ర, తాతాచార్య, ఆచార్య. తారా. (మా పూర్వుల ఊరు అనంతపురం జిల్లా, ధర్మవరం తాలూకా తాడిమర్రి సంస్థానం కనుక తాడిమర్రి రామచంద్ర-తా.రా.), పరిశోధక, పరిశీలక, యాత్రికుడు, సంచారి అనే కలం పేర్లతోను, పేరులేకుండాను భారతిలోను ఆంధ్రపత్రికలోను వ్యాసాలు, పుస్తకసమీక్షలు వ్రాశాను. తెలుగునాట ఇన్ని కలం పేర్లు కల రచయితలేడని నా విశ్వాసం. ఇలా ఎందుకు వ్రాయవలసివచ్చిందంటే, భారతిలో మూడోవంతు కార్యాలయంలో పనిచేసేవారే వ్రాయాలని మొదట్లోనే యజమానులకు నియమం తెలిపాను గదా! ఇంతగా బాధ్యత తీసుకోవడం వల్ల మాసపత్రికకు దినపత్రికలో పనిచేసినంత పరిశ్రమచేయవలసి వచ్చేది. నేను వ్రాసిన వ్యాసాలను ఆయా శీర్షికలపేరుతోనే, సాహితీ సుగతుని స్వగతం, మనవి మాటలు అనే పేరుతోనే పుస్తకరూపంలో ప్రచురించాను. "సాహితీ సుగతుని

స్వగతానికి" 1970లో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ సాహిత్యపురస్కారం లభించింది. నా వ్యాసాలకు మొత్తంగా తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం 1991లో సాహిత్య పురస్కారం ఇచ్చింది.

"భారతి రూపురేఖలే మార్చేశారు రామచంద్రగారు. ఒకొక శీర్షికకు ఒకొక్క శైలి "అంటూ సుప్రసిద్ధ పాత్రికేయులు శ్రీనివాస శిరోమణిగారు నన్ను ప్రశంసించినప్పుడు, అంతటి పెద్దవారు అన్నప్పుడు-సంతోషించక ఏమి చేయమంటారు?

భారతిలో నా పుస్తక సమీక్షలు ఖరాఖండీగా ఉండడం వల్ల పలువురు రచయితలు-బాగా పేరున్నవారే - శత్రువులయ్యారు. తెలుగువారిలో విమర్శ సహనం పెరగలేదు. పుస్తకంలోని విషయాన్ని విమర్శించడం శత్రుత్వంగా భావించే మనస్తత్వం పోలేదు. మనకు తెలిసిన విమర్శ పద్ధతులు రెండే. పూర్వం పూర్తిగా ఒకే దృష్టి కోణంతో తెగడడం, ఇప్పుడు ఎందుకయినా మంచిది, ఎప్పుడు, ఏ విధంగా ఈ రచయిత ఉపయోగపడుతాడో అనే దృష్టితో గ్రంథ కర్తస్థాయిని బట్టి పొగడడం. విమర్శ సాహిత్యంలో ప్రధాన శాఖ; సాహిత్యాన్ని పదికాలాలపాటు ఉండనిచ్చే ఆరోగ్యకరమయిన శాఖ. ఇది నిష్పక్షపాతంగా పెరగాలి. "మీ గ్రంథ సమీక్షలలో పరిశోధన టోన్ తగ్గించడం మంచిది" అని శంభుప్రసాద్‌గారు ఒకమారు నాతో సూచించారంటే ఆయన చెవిలో ఎందరి కొండేలు పడిఉంటాయో అనిపించింది.

భారతి సాహిత్య, భాషా, సంస్కృతి, చరిత్ర, భూగోళ, విజ్ఞానశాస్త్ర, పురాతత్త్వ, లిపి శాస్త్రాదులకు అపారమైన సేవ చేసింది. సంస్కృత సాహిత్యంపైన, ముఖ్యంగా భాస కాళిదాస భవభూతులపైన భారతి ప్రచురించినంత సాహిత్యం దేశంలో ఏ పత్రికా చేయలేదు. పురాతత్త్వానికి-చరిత్రకు భారతి చేసినంత సేవ భారతదేశంలో ఏపురాతత్త్వ శాఖ, ఏ విశ్వవిద్యాలయమూ చేయలేదన్నది సత్యం. ఈ సంప్రదాయాన్నే నేను పాటించాను.

నేను భారతిలో పని చేస్తున్నప్పుడు ఎన్నో గొప్ప శాసనాలు ప్రచురించాను. ఉదాహరణకు కొల్లూరు హర్షవర్ధన శర్మ- మహావిద్వాంసులు సోమశేఖరశాస్త్రి గారి కుమారుడు - కృష్ణరాయల గయ శాసనం, కాటయవేముని శాసనం వంటి అపూర్వ శాసనాలు ప్రచురించాను. బి.ఎన్. శాస్త్రిగారి విష్ణుకుండిన శాసనాలు ప్రకటితమయ్యాయి. నవకవులను ఎందరినో ప్రోత్సహించాను. బాలగంగాధర తిలక్‌గారి "నల్లజర్ల రోడ్డు" వంటి అంతర్జాతీయ స్థాయి కథలను ప్రచురించాను.

నేను వ్యాసాల, ఇతర రచనల ప్రచురణలో ఒక పద్ధతి అనుసరించాను. రచనలో - ముఖ్యంగా చరిత్ర పురాతత్త్వ సంస్కృతి భాషా విషయాల రచనలలో-నాకు సందేహాలు కలిగితే ఆయా రచయితలకు అయ్యా! మీ వ్యాసంలో ఈ తప్పుంది. సవరించి వేయగలను. కాని, ఆతప్పు మీరు సవరించుకుంటే బాగుంటుంది. అలాగే ప్రచురిస్తే, పేరున్న చరిత్రకారులందరూ మీపైన విరుచుకు పడుతారు"అని జాబు వ్రాసేవాణ్ని. వాళ్లు గ్రహించి సవరించమని కోరేవారు. లేక వారే సవరించి పంపేవారు. ఒకొకప్పుడు ఏకంగా వాళ్లే జాబుచేరిన మరునాడే మద్రాసుకు వచ్చేవారు. నేను శాసనాల వ్యాసాలను శాసన ప్రతిబింబాలతో సరిచూచి తప్పులు సవరించి వేసేవాడిని. కొల్లూరు హర్షవర్ధనశర్మగారు పంపిన కాటయవేముని శాసనం చాల విలువయినది. దానిని ప్రచురించడానికి మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు తహతహలాడిపోయారు. ఆ శాసనంలోని తప్పులు చూపి, సవరించివేస్తానని హర్షవర్ధన శర్మగారికి వ్రాశాను? ఆయన ఉత్తరం చేరిన మరునటి ఉదయమే ఊటీ నుంచి ఊడిపడ్డాడు. మా ఇంటికే వచ్చాడు. ఆయనను నేను చూచినవాడిని కాను. ఎవరండీ అని అడిగేలోపే తనే తన సంగతి చెప్పుకొన్నాడు. ఆయనకు తప్పులు చూపి సవరింపజేసి

ప్రచురించాను. పాపం! హర్షవర్ధనశర్మకు తీరా 30 ఏళ్లు కూడా నిండలేదు. ఏదో ఇంటర్వ్యూకు ఢిల్లీ వెళ్లి పరీక్షహాలులో గుండెపోటుతో మరణించాడు. తెలుగుదేశం గొప్ప చరిత్ర, శాసన పరిశోధకుడిని కోల్పోయింది.

నేను ఉన్నప్పుడు ప్రకటించిన మరొక గొప్ప శాసనం నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారి గంగాధర శాసనం. దీనిని కన్నడ ఆదికవి పంపని తమ్ముడు జినవల్లభుడు వేయించాడు. ఇది సంస్కృత కన్నడ తెలుగులలో ఉంది. దీనివల్ల పంపడు తెలుగుదేశంనుంచి కన్నడదేశానికి వలసపోలేదని, తెలుగుదేశంలోని వేంగిప్రాంతం నుంచి తెలుగుదేశంలోనే ఉన్న వేములవాడకు వచ్చాడని నిర్ణయంకావడంతో కన్నడ సాహిత్య చరిత్రగతే మారిపోయింది.

ఆంధ్రపత్రిక మేనేజరుతో కొంత మనస్తాపం కలగడం వల్ల నేను భారతి వదలి ఆంధ్రప్రభ వారపత్రికలో చేరాను. అక్కడ రెండేళ్లుండి మళ్లీ ఆంధ్రపత్రికకు వచ్చాను. ఆంధ్రపత్రికలో కొన్నాళ్లు రెండవ సంపాదకీయం వ్రాశాను. ఒక నెలపాటు ఎడిటర్ పోలవరపు శ్రీరాములు గారు సెలవు పెట్టడంవల్ల ఆంధ్రపత్రిక ఇన్‌ఛార్జీగా కూడా వ్యవహరించాను.

భారతి, ఆంధ్రపత్రిక, ఆంధ్రప్రభ, ఆంధ్రప్రభ వారపత్రిక మొదలయినవి నాకు ఎంతో అవకాశమిచ్చాయి. ముఖ్యంగా భారతి, ఆంధ్రపత్రిక వారపత్రిక దినపత్రిక నౌకరీలు నా జీవితంలో గొప్ప ఘట్టం. దాదాపు ఏడు దశాబ్దాలు ఆంధ్రావళికి సాహిత్యపు ఆమె తలందించిన భారతికి, నన్ను ఆత్మీయునిగా చూచిన శివలెంక శంభుప్రసాద్‌గారికి, ఎలాటి అరమరికలూ లేక నన్నొక పెద్దన్నగా చూచి గౌరవించిన సౌజన్యమూర్తులు శివలెంక రాధాకృష్ణగారికి, శివలెంక నాగేశ్వరరావుగారికి సదాకృతజ్ఞతతో ఉండడం నా విధ్యుక్తధర్మం.

నేను 1971 జూన్ నెలలో భారతి నుంచి విరమించాను. 1969లో శంభుప్రసాద్‌గారికి మనవిచేశాను. ఆంధ్ర గ్రంథ సూచిలాగే భారతి సూచి సిద్ధపరచాలని నేను 1924 నుంచి 1934 వరకు సూచి సిద్ధపరచాను. అన్ని అమూల్య వస్తువులు ఆంధ్రపత్రిక కార్యాలయం నుంచి పోయినట్టే. ఆ సూచికూడా పోయి ఉంటుంది.

భారతి సేవను గురించి మాత్రమే వంద సిద్ధాంత గ్రంథాలు వెలువడవచ్చు. దానికోసం తెలుగునాట ఉన్న విశ్వవిద్యాలయాలు ప్రయత్నిస్తే బాగుండును.

తేది. 28-07-1996

డాక్టర్ తిరుమల రామచంద్ర
1-4-880/20/8, బరోడా
బ్యాంక్ కాలనీ, గాంధీనగర్,
హైదరాబాద్ - 500 080.

ఏ పుస్తకంలోదో తెలియదు కానీ మహామనీషి ఆచార్య తిరుమల రామచంద్ర గారు, భారతి పత్రికతో తనకున్న అనుబంధం గురించి వివరించిన ఈ వ్యాసం ఎప్పుడో దాచిపెట్టుకున్నాను. ఆ కాయితాలు స్కాన్ చేసి పి.డి.ఎఫ్ చేసి ప్రచురిస్తున్నాను. వివరాలు తెలిసినవారు తెలియపరిస్తే ఇక్కడ కృతజ్ఞతలతో పొందుపరుస్తాను. కాపీరైటు హక్కుల ఉల్లంఘన ఉద్దేశం లేదని సవినయంగా తెలియచేసుకుంటూ

భవదీయుడు

వంశీ